

NECÂTÎ BEY'İN GAZELLERİNDE AÇAN ÇİÇEKLERİN SULTANI “GÜL”

*İlyas YAZAR**

ÖZET

Necâti Bey (?-1509) bilinen ve tanınan divan şâirlerimiz arasında yer almaktadır. Şâir, devrin sosyal hayatını şiirine malzeme yaparken, bu şiirlerde kullandığı dil ile de Türkçeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Klâsik divan şiirinin oluşumunda önemli katkıları bulunan şair, bu edebiyata havi bütün unsurları biçim ve içerik açısından edebî yaşamına yansıtabilmiştir. Necâti sosyal yaşamı olduğu kadar tabiatı ve tabiata ait güzellikleri de şiire taşımıştır. Tabiatın en güzel çiçeklerinden birisi olan **gül** de şâirin sıkça kullandığı güzellikler arasındadır. Gül, rengi, kokusu, alımlılığı, tazeliği, açılması, baharın müjdeleyicilerinden olması gibi çeşitli yönleriyle Necâti'nin şiirinde hayat bulmaktadır. Şâirin, Gül Kasidesi dışındaki pek çok şiirinde de gül merkezli kullanım biçimlerine yer verdiği görülmektedir. Makalemizde Necâti'nin gazellerindeki güle yaklaşım biçimleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Necâti, Divan Şiiri, Çiçek, Gül.

THE SULTAN OF FLOWERS BLOOMING IN NECATI'S POEMS “ROSE”

ABSTRACT

Necati Bey(?-1509) is one of our most well known poets of Divan Literature. While he used the social life of his period as a material for his poems, he had also showed how he attached importance to Turkish language

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, i.yazar@deu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

with his way of using it in these poems. The poet who had important contributions to the formation of classical divan poetry, could also have reflected all the elements of form and subject which includes this literature, to his literary life. Necati had also brought nature and its beauties to his poems as he had brought the social life. The rose, which is one of the most beautiful flowers of the nature, also is one of the beauties the poet had used in his poetry. Rose exists in Necati's poetry with its many features like its colour, scent, charm, freshness, blooming, being a sign of spring and more. Except his poem named "Gül Kasidesi", it can be seen that he had also used a lot of rose-centered usages in his other poems. In this article, it will be mentioned about Necati's forms of approaching to rose in his gazels.

Key Words: Necati, Divan Poetry, Flower, Rose.

Necâtî Bey, XV. Yüzyılda yetişmiş, önemli divan şâirlerimiz arasında yer almaktadır. İyi bir eğitim alan şâirin, şiir sahasında da başarılı bir kişiliğe sahip olduğu, yazdığı şiirlerden oluşan hacimli divanıyla ortaya konulmuştur. şâir, devrin sosyal hayatını şiirine malzeme yaparken, bu şiirlerde kullandığı dil ile de Türkçeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Onun gazellerindeki deyimler, atasözleri ve halk söyleyişlerinin yoğunluğu, yüzyılın edebi görünümü içinde Türkçenin şiir dilindeki yerini de göstermektedir. Necâtî, XIII. Yüzyılda oluşturılmaya başlanan Divan şiirinin kuruluş devresinin tamamlandığı bir dönemde yaşamış, dolayısıyla bu edebiyatın yaklaşık üç asırlık birikiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında klâsik divan şiirinin oluşumunda önemli taşlardan birini oluşturan Necâtî, bu edebiyata havi bütün unsurları biçim ve içerik açısından edebî yaşamına yansıtabilmiştir. Necâtî sosyal yaşamı olduğu kadar tabiatı ve tabiata ait güzellikleri de şiire taşımıştır. Tabiatın en güzel çiçeklerinden birisi olan **göl** de şâirin sıkça kullandığı güzellikler arasındadır. Gül, rengi, kokusu, alımlılığı, tazeliği, açılması, baharın müjdeleyicilerinden olması gibi çeşitli yönleriyle yalnızca Necâtî'nin değil aynı zamanda Divan şiiri'nin de en çok işlediği çiçeklerden birisi konumundadır. Necâtî Divanı'nda Gül Kasidesi dışında gazellerde de bu çiçekle ilgili çağrışımların geniş biçimde yer aldığı görölmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Necâtî Divanı'nın Ali Nihat Tarlan tarafından yayımlanan metninde 650 gazel yer almaktadır.¹ Gazelerde gülün kullanım formlarına dair istatistikî bilgilere bakıldığında şâirin gül eksenindeki anlatım biçimlerine geniş yer verdiği anlaşılmaktadır. Divanda yer alan 650 gazelden 255'inde gül ve güle dair çağrışımlara yer verilmiş olup gülün kullanıldığı 255 gazelde toplam 363 beyitte güllü kullanım formları tercih edilmiştir. 363 beyitteki dağılım bir bütün olarak incelendiğinde güllü söyleyiş biçimlerinden 73'ünün matla beytinde, 51'inin ikinci beyitte, 63'ünün üçüncü beyitte, 39'unun makta beytinde, 137'sinin ise ara beyitlerde kullanıldığı görülmektedir.

Doğu edebiyatlarında bilhassa güzelliği ile adından sıkça söz edilen gül, Türkler tarafından da eski devirlerden beri bilinmekte olup edebiyatımızda yoğun kullanılan motiflerden biridir. Farsçada genel anlamı çiçek olan gül, edebiyatımızda gül, gül-i bâdâm (badem çiçeği), gül-i yâsemen (yasemin çiçeği) gibi ifadelerle aynı mânâda kullanılmıştır.²

Gülün bitki olarak bize ifade ettiği anlamın ötesinde Türk kültür tarihinde sembol olarak da çeşitli anlamlar taşıdığı bilinmektedir. Özellikle Osmanlılardan başlayarak günümüze kadar Türk toplumunun gündelik yaşamlarında özel bir yeri ve önemi olan gül, erkek ve bilhassa kadın giysilerinde, süs ve ziynet eşyalarında yaygın bir motif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türk mutfağında yerini almış özel gül reçeli ve gül şurubundan başka parfümeri ve kozmetik sanayinde de gül suyu, gül esansı biçimleriyle eskiden beri kullanılmaktadır. Gül, güzel sanatların hemen hemen her alanında minyatürden ebruya, tezyinattan mimariye ve şiirden musikiye kadar geniş bir yelpazede kendisine yer bulmuştur. Edebiyata mal olan eserlerin isimlendirilmelerinde de gül sözcüğü ile doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkilendirilmiş değişik dönemlerde yazılan bir çok mesnevi, tarih, tezkire ve terâcim-i ahvâl kitabının varlığı da güle verilen değeri ortaya koymaktadır. Ayrıca kız çocuklarına gül ve içinde bu kelimenin yer aldığı (Gül, Gülgün, Gülhan, Gülten, Gülşen, Gülbeyaz, Gülhanı Gülistan... vs) gibi çeşitli isimlerin verilmesi de günümüze kadar devam eden gelenekler arasında sayılabilir.

Gül, edebiyatımızdaki konumuyla, genellikle sevgilinin sembolü olarak kabul edildiğinden şâirlerin ilham kaynağı ve çiçeklerin de sultanı olarak değerlendirilmektedir:

¹ Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Necâtî Beg Divanı, Akçağ yayımları, Ankara, 1992.

² Cemal Kurnaz, "Gül", TDV İslam Ansiklopedisi, C.14, s.219, İstanbul, 1996.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- Bāğa gel kim mesned-i hüsne geçüb sulḫān-ı gül* (122-5a/s.205)
Şāh-ı güldür sīnem üzre zaḫm-ı şemşirüñ senüñ (314-1a/s.291)
Şaḫm-ı gül-zāra ki kurdı şāh-ı gül eyvān yine (477-5b/s.363)
Bülbül ol deñlü leḫā'if söyledi kim şāh-ı gül (624-2a/s.429)

mısralarında olduğu gibi Divan şiirinin 15. yüzyıldaki temsilcilerinden Necâtî'nin gazellerinde de *güllerin sultanı* ve *güllerin şahı* kullanım biçimleri güle bakışı ortaya koymaktadır:

Divan şiirinin güle dair kullanım formları içinde zaman zaman beyaz gülden ve âşığın yüzünü hatırlatması bakımından sarı gülden bahsedilmekle birlikte, bu çiçeğin asıl ifade edilmiş tarzının kırmızı gül biçiminde kullanılmasıdır:

- Sīnem üzre zaḫm-ı peykānuñ kızıl güldür* baña (15-1b/s.156)
Kızıl gül gibi ben bed-nāma karşı (439-2b/s.346)
Serv-i nāz ile gül-i aḫmere Mestî Çelebî (647-4b/s.439)

örnekleri, Necâtî'nin de gülün renge bağlı kullanım formları içinde kırmızı gülü *kızıl gül* ve *gül-i ahmer* biçimlerinde kullandığını göstermektedir.

Bununla birlikte gül, çeşitliliği, tazeliği, güzelliği, nazik ve nazenin oluşu, narinliği, inceliği ve mağrur duruşu gibi değişik formlarda teşbih ve mecaz unsuru olarak sevgiliyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Sevgilinin boyu, yanağı, yüzü gibi güzelliğini tamamlayan unsurlar, gül merkezli terkiplerle dile getirilmiştir:

- Şu resme kim gül-i şad-berg ola hezār ile bir* (193-1b/s.237)
Kızarur çihre-i zībāsı nitekim gül-i ter (72-4/s.182)
Ey yüzi taze gül bu 'ālemdür (66-3/s.180)
Bülbülüñ āhından almaz ol gül-i ra'nā dirēg (55-3a/s.174)
Ey gül-i ra'nā kulaḫdan 'āşıḫitmişdür beni (82-2a/s.187)
Ol nihāl-i gül-i ra'nā beni çün ḫāk ister (111-2b/s.200)
Ey gül-i ra'nā ḫaẓer ḫıl dīde-i ḫün-ābdan (383-5b/s.321)
Ol gül-i ra'nā Necātî bir kerecik baḫmadı (648-6a/s.440)
Bu luḫ ile ra'nā güli bāg-ı cinānda görmedük (291-4b/s.281)

ifadelerinde kullanıldığı biçimiyle gül, *gül-i sad-berg* (yüz yapraklı gül, katmerli bir gül çeşidi), *gül-i ter*, *taze gül* (taze, taravetli gül), *gül-i ra'nā* ve *ra'nā gülü* (içi kırmızı, dışı sarı gül) kalıplarıyla Necâtî'nin gazellerinde yer almıştır. Sevgili merkezli yaklaşım içinde *gül-i ra'nā* tamlamasıyla şâir, “güzel, şuh, ikiyüzlü, hafif meşreb” gibi çağrışımları düşündürmektedir. İçi kırmızı, dışı sarı makbul bir gül

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

çeşidi olan “gül-i ra'nâ”, klasik şiirde aynı zamanda içi kan ağlarken dışı sararıp solan âşîğın durumunu anlatmak için kullanılan bir unsur olmasıyla da dikkat çekicidir.

Şâir, sevgili ve onunla ilişkili durumları ifade ederken sevgilinin tatlı sözlerini ve kiraz dudaklarını gül imajıyla birleştirmekte ve güllü söyleyişlere “gül-şeker, gül-be-şeker” kavramlarıyla yer vermektedir:

*Mihriûn ħarâretinden olur **gül-şeker** le zîz (53-2b/s.173)*

*Ben ħaste için la 'l-i leb-i **gül-şekerüñ** var (75-1a/s.184)*

***Gül-be-şekker** ki âfitâb-ı ħüsn ile perverdedür (172-1a/s.228)*

*Ķarışur **gül-be-şeker** gibi olur anuñ için (199-5a/s.228)*

*Ben ħasta için anda meger **gül-şeker** sezer (211-3b/s.246)*

***Gül-be-şekkerdür** Necâtî bu gazel dirseñ nola (310-6a/s.289)*

Necâtî güllerin açılışını Farsça ve Türkçe yapılar içinde sunmayı tercih ederken genelde Türkçe söyleyişlere ağırlık vermiştir: Gazellerinde güllerin açılışını ifade eden dokuz farklı söyleyişten üçü Farsça “çâk, çâk eylemek ve çâk-i giribân eylemek” biçimlerinde yer alırken altısı “açmak / açılmak” biçimiyle kullanılmıştır:

*Mest olur murğ-ı çemen gül yaĶalar **çâk eyler** (180-1a/s.231)*

*Gül gibi **çâk-i giribân eylemezseñ** işte ben (408-2b/s.332)*

*Ħâşe li'llâh **çâk-dâmen** olasın sen gül gibi (587-1a/s.412)*

*Biñ siĦr ider nağmede bülbül **gül açılmaz** (280-5b/s.276)*

***Gül açılmış** budagında yine bir serv-i ra'nânuñ (325-4b/s.296)*

*Anuñçün **gül açılmış** çin seĦerden (397-2b/s.327)*

***Güller açıldı** ey boyı şimşâd ü ħõş-ħrâm (474-2a/s.361)*

*Bayram ola ve **gül açıla** içmeyen kişi (600-6a/s.419)*

Türkçe söyleyişlerdeki kullanım biçimleri arasında *gül açılması* söyleyişi yalnızca bir örnekte;

*Güldi dünyânuñ yüzi **açıldı gülşen** gül gibi (587-2b/s.412)*

mısramda genelleme yapılarak *gülşenin açılması* şeklinde ifade edilmiştir. Şâir burada güllerle bezenmiş gül bahçesinin güzelliğini, baharın gelişini, güllerin açılışını ve gül bahçesindeki canlılığı vurgulamaya çalışmıştır.

Gonca, gülün açılmamış, yani halvet halidir. “*Yakası dar, teng-dil, yüzünü dürmüş, uykuya varmış*” gibi sözlerle de ifade edilen gonca “*mahzen-i esrâr*”dır, dudaklarla “*hem-râz*”dır. Gonca sır

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

tutmayı bildiği ve bunu sakladığı halde gül açılıp saçılarak sırrını âleme yaymaktadır. Gülün etekleri ile bu sır arasındaki ilişki şâirde;

Gonca işâret eyledüğü âsitînle bu

Gül dâmenini sırruñuza perde-dâr idüñ (320-4/s.294)

beytiyle ifade edilmektedir.

Baharın isminin bir anlamda “gül mevsimi” oluşu da güle verilen önemden kaynaklanmaktadır. Güller bu mevsimde açtığından bahar için bu zamanı ifade eden değişik kavramlar söz konusu olmuştur. Necâtî’nin gazellerinin tamamında bahar mevsimi yirmi beyitte güle teşbih edilerek sekiz farklı formda kullanılmıştır.

Devr-i gül şoĥbetine lâleyi iletmediler (198-2b/s.240)

Devr-i gülde meyi terk itme şenî‘ ola şenî‘ (261-4b/s.268)

Devr-i güldür gelüñüz cām içelüm ‘ayş idelüm (357-1a/s.309)

Devr-i gülde diyeler bülbüle ĥāmüş olsun (430-4a/s.342)

Bilürsin devr-i gülde çoğ olur bülbülde şoĥbetler (207-8b/s.244)

Devr-i güldür Allāh Allāh bu ne nāzüg çağ olur (107-1a/s.198)

...

Gül devridürür gonca-leb ü ĥoĥka-dehenler (95-3a/s.193)

Gül devridürür ser-ĥōş ol utanma Necātî (95-8a/s.193)

Gül devri zāhir oldı zevĥ u şafāya başla (494-1b/s.370)

Gül devri diyu durmaz içersin Necātîyā (510-7a/s.378)

Gül devridürür fikr-i ser-encāmı ĥo şimdi (609-1b/s.412)

...

Gülistāna vaĥa-i gülde nitekim gülğul düşer (93-2b/s.192)

Vaĥa-i güldür ĥurmasun devr eylesün cām-ı şarāb (541-2a/s.391)

...

Gül vaĥidürür gel berü ibrāmı ĥo şimdi (609-3b/s.422)

...

Dirîğā mevsim-i gülde mey-i nāba yasağ olmış (247-3b/s.261)

...

Gül mevsimidür Necātîye sen (621-6a/s.428)

Gül mevsiminde tevbeyi meyden yegin ĥutar (165-3b/s.225)

Gül mevsiminde içilür ince şarāblar (105-1b/s.197)

...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bahâr ü mevsim-i gülşen Şabâ çemende garîb (24-4b/s.161)

...

Gülistân mevsimi geldi nidersin çâr dîvârı (42-4a/s.168)

Baharın gelişi, seher vakti saba yelinin esmesiyle açan güllerle ifade edilirken şâir bu durumu, “*devr-i gül, gül devri, vakt-i gül, gül vakti, mevsim-i gül, gül mevsimi, mevsim-i gülşen ve gülistan mevsimi*” biçimlerinde tamlamalı yapılar içinde ele almaktadır. Örneklere dikkat edildiğinde şâirin Türkçe tamlamalara öncelik verdiği de görülmektedir.

Gül, rengi, şekli ve kokusu bakımından da çeşitli benzetmeler içinde yer almaktadır. Mecazi olarak sevgili manasında kullanılan gül, sevgiliye ait bütün güzelliklerin odağı konumundadır. Sevgilinin yüzü ve yanakları güldür, ağzı goncadır, kendisi de gül gibi güzel ve temiz kokmaktadır. Gül merkezli çağrışımlarla şâir âşıkların mest oluşunu kendine özgü bir üslup içinde gül kokusuyla açıklamaktadır:

Büy-ı güldendür dem-â-dem bülbül-i gül-zâr mest (29-6b/s.163)

Nice kâkül nice mü sünbül-i gül-bûdur bu (443-1a/s.347)

İki şîşe günde beslenmiş gül-âbum var benim (362-4b/s.312)

Yüz kez yur isem ağzumu müşğ ü gül-âb ile (510-3b/s.378)

Gül, kullanım alanındaki kavramlarıyla bir yapı ortaya koyarken bu yapı içinde sevgili de kendisine bir yer bulmaktadır. Gülün teşbih edildiği sevgilinin, taze bir fidan gibi gül bahçesinin müstesna bir varlığı olarak âşıklarına göz kırptığı görülmektedir. Necâtî, “*nihâl-i gül, gül budağı, gül yaprağı, berg-i gül, gül-berg-i handân*” ifadeleriyle güle dair vasıfları ortaya koyarken sevgili merkezli çağrışımları da düşündürmektedir:

Didüm ey bülbül nihâl-i gülden incinmek neden (499-4a/s.373)

...

Bitüb eliün irelden ey taze gül budağı (520-6a/s.382)

Gülşende gül budağı güllerle beñzemişdür (274-4a/s.272)

Gül budağıdur iden bübüllere (526-1a/s.384)

Egdi sen gül budağın âh-ı dem-â-dem bu gice (534-3b/s.388)

Âhum yiline mâyil olsa o gül budağı (574-1a/s.406)

...

Gül yaprağıdürür şekerîn leblerün velî (54-2a/s.174)

Gül yaprağıdur Şafha-i Qur'ân arasında (481-2b/s.364)

Şanasın şimdi açılmış taze gül yaprağıdur (103-2b/s.196)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

- S̄nemüñ üstinde nāḥun zaḥmı berg-i gül yeter* (76-1b/s.184)
Çün çemen üzre Şabā bōstāna berg-i gül döşer (93-1a/s.191)
Lāle-i s̄ir-ābuña gül-berg-i ḥandān imrenür (132-2b/s.209)
Kim şekerdür sözlerüm gül-berg-i ḥandāndur lebüñ (310-6b/s.289)
Söylenürmiş goncalar gül-berg-i ḥandān ḥaḳḳana (486-2b/s.367)

Şâirin, sevgilinin yüz ve yanak güzelliğinin güle teşbih edildiği bölümlerde;

- Ḥörşide nisbet eyleyen ol gül yañaḳları* (87-2a/s.189)
Gül yañağundan semen penbe ile kan almağ olur (107-1b/s.198)
Gül yañağın ḫıtvirür gonca gelir ḫıdaḳ şunar (176-2b/s.230)
Gonca lebi şarāb-ı ter gül yañağı 'araḳ şunar (176-4b/s.230)
Yazıldı gül yañaḳlarına perde-dār ḥaḫ (258-4b/s.266)
Gül yañağında zülfi perīşān girih girih (524-1a/s.383)

biçiminde “gül”ün Türkçe “yanak”la birlikte kullanılması onun Türkçe söyleyişlerdeki tasarrufunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte “yanak” ifadesine gazellerin tamamı incelendiğinde yedi yerde farsça, bir yerde ise Arapça terkipli yapılar içinde “ruh” ve “ârız” sözcükleriyle birlikte yer verildiği de görülmektedir:

- Dirmiş ol gül-ruḥ ki yoḳdur gonca gibi ağzı berk* (347-6a/s.306)
Gül ruḥlarıñda sünbülün āşüfte görelî (358-6a/s.310)
Gül-i ruḥsārūñ olaldan kızılı kızıl ağı ağ (367-3a/s.314)
Gül-i ruḥsār-ı yārî gözleyelüm (372-1b/s.316)
Ol gül-ruḥ ile çünkü Su Şızmaz aramuza (489-4b/s.368)
Tiz gel ey gül-ruḥ u gonca-dehān eglenme ya (527-7b/s.385)
Gül ruḥlarıñ bizümle iki gün bir olmadı (600-1b/s.418)
Kākül-i müşgini birdür 'ârız-ı gül-fām iki (622-1a/s.428)

Sevgilinin ağzının goncaya benzetildiği söyleyişlerde, goncanın açmamış haliyle gülün sırlarını saklaması ve sevgili arasındaki ilişki “râz-ı gül” terkibi içinde ifade edilmiştir:

- Uş Gülistān okuyıcaḳ göresin ḳatlan daḫi*
Gonca ağzın açmamışdur rāz-ı gül ser-bestedür (82-3/s.187)

Şâir, gül bahçesinden söz açtığında, bu bahçenin sevgiliyle bütünleşen özelliklerine değinmeden geçmez. Onun gül bahçesi “aşḳ bağı, aşḳ meclisi, can gülşeni” özellikleriyle daha da anlamlı hâle gelmektedir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- Bâğ-ı 'ışkūnda perîşānlık** baña sünbül yeter (76-1a/s.184)
Cān gülşeninde zūlf ü 'izāruñ hevāsına (281-5a/s.276)
Bezmümüz gülşen gibidür cām-ı māl-ā-māl gül (76-3a/s.184)
Fürkatüñden bezm-i gülşende humār-ı cām-ı 'ışk (596-5a/s.416)

Sevgilinin bulunduğu bahçe aynı zamanda cennet bahçesidir. Şâir, gül bahçesinin bu özelliklerini cennet ve cennete ait unsurlarla da tezyin etmektedir. Necâtî gül bahçesini “gülzâr-ı cinân, gülşen-i cennet, gülşen-i Firdevs ve cennete gülşen demek” gibi söyleyiş kalıpları içinde yorumlamıştır:

- Gül-zâr-ı cinân** ise vuşlat yolnuñ bāğı (259-3a/s.267)
Gülşen-i cennet güli virür Necâtîye şudā' (262-5b/s.268)
Dōstum ta r'îf olubdur cennete gülşen dimek (305-1b/s.287)
Her gün ol ruhsârı gül-zâr-ı cinânı gözlerem (374-1a/s.317)
Görinür gülşen-i firdevs külhan (385-5b/s.322)

Aynı zamanda gül bahçesinin en temel unsuru olan gülü de bu yapıdan ayrı tutmayan şâir, güle dair söyleyişler içinde “cennet gülü, gül-i cennet, gül-i behişt” gibi terkiplerle gülün önemine ve güzelliğine dikkat çekmiştir. Böylelikle gülün sevgiliyle olan bağlantılarına teşbih unsuru ve mecazlı yapılar içinde yer vermektedir:

- Cennet gülünün bilesine hār** gerekmez (213-4b/s.247)
Cennetün handān güli bād-ı şabādan korkmaz (225-6b/s.252)
Gül-i cennet kadarı var ola didüm dañi yeg (306-6b/s.288)
Ṭübāyi kaddün ile gören ey gül-i behişt (329-4a/s.298)
Gül-i cennet gibidür dirmek ile eksilmez (387-2a/s.323)
Sen gül-i cennet iseñ ben de cinân bülbüliyem (424-7a/s.339)

Gülün şeklinin yapraklarından dolayı kağıda, deftere, kitaba ve mecmuaya benzetilmesi klâsik şiirde sıklıkla görülen bir durumdur. XV. Yüzyıl şâirlerinden Necâtî'nin gazellerinde de benzer örnekleri görmek mümkündür. Şâir de “gül defterini dürmek” ve “gül mecmuası” gibi söyleyişlere benzetme unsuru olarak yer vermektedir:

- Gül defteri** dürsün ki ruñ-i dōst yüzinden (101-7a/s.195)
Gül defterini kendü eli ile şabā dürer (127-1b/s.207)
Mecmū 'a-i gül gibi olur sözleri rengin (382-7b/s.321)
Añlamayan hayālını mecmū 'a-i gülün (105-3a/s.197)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/8 Fall 2009

İslâmın temel kitabı Kur'an'ın da "gül mushafı" söyleyişi ile güle teşbih edildiği görülmektedir. İslâmi terminolojiye ait Kur'an, mushaf, âyet gibi kavramların gül-bülbül hikayesi içinde yer alması, güle verilen değeri ve önemi ortaya koyarken aynı zamanda bu kavramların çağrışım zenginliği ve anlam derinliğine metin içinde göndermede bulunmaktadır:

Gül muşhafın şabâ yili açdı varaķvaraķ

İşķ âyetini bülbül okudu sebaķ sebaķ (281-1a/s.276)

dizelerinde ifade edildiği gibi, sabâ rüzgârı *gül mushafını* sayfa sayfa açar ve açılan bu sayfalardaki *aşķ âyetlerini* bülbül okumaya başlar.

Gül yaprağının güle verilen önemi ve değeri ortaya koyması açısından Kur'an sayfaları arasına konulması âdetini ise şâir;

Gül yaprağıdır şafha-i Kur'ân arasında (481-2b/s.364)

sözleriyle anlatmaktadır.

Gül ve gül bahçesi, bahar gibi ömrün kısalığı ile yaşamın faniliğini de ifade etmektedir. Şâir teşbih unsuru olarak kullandığı öğelerin gül gibi kısa süreli oluşunu,

Bu fenâ gül-zârınıñ 'ayşını 'âlem şandılar (74-1b/s.183)

Gerçi ser-tâ-pâ vücûdum yandı geçdi gül gibi (628-1a/s.431)

mısralarında yansıtmaktadır.

Necâtî'nin gazellerinde güle dair çağrışımlar içinde *gül eksenli* söyleyiş biçimlerinin yoğunluğu dikkat çekici boyuttur. *Gül şarabı, gül kadehi, gül hürmeni, gül yadigarı, gül çubuğu, gülnar, güldan* gibi söyleyiş biçimlerinde gülle birlikte oluşturulan yeni yapılar, gülün çağrışım alanına zenginlik katarken aynı zamanda gül eksenli güzelliklerin ifade edilmesine yeni imajlar sunmaktadır. Necati bu tür yapılarda Türkçe söyleyişleri tercih ederken Farsça tamlamalı yapılardan da yararlanmıştı:

Bir denîdir mey-i gül-çihre neden nâzlanur (109-7b/s.199)

Ey bâde-i gül-çihre müdâm al geyersin (293-5a/s.282)

Ĥisn ü ĥulķ ile olur tesĥîr-i dil kim cām-ı gül (29-2a/s.163)

Gül ĥurmenidür dōst diyu esme şavurma (528-1a/s.385)

Gül ĥurmenine iltüb eserdî şavururđ (562-5b/s.401)

Yâdigâr-ı gül belâlu bülbüle ĥulĥul yeter (76-5b/s.184)

Bir ĥonca iki dâne-i gül-nâr arasında (447-2b/s.349)

Vay boza ĥidi ağzınıñ ol yunmaduķ güldânını (583-4b/s.410)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Kime beñzedeyin ey gül çubuğu (586-4b/s.412)

Değer ve önem ifade etmesi açısından “gül gibi” benzetmesi, Necâtî'nin gazellerinde, şarap ve zanaatla ilgili söyleyişlerde karşımıza çıkmaktadır:

Şol gül gibi şarabı ayağa düşürdiler (57-3b/s.175)

Meclisler içre gül gibi beşşâş olur şarab (11-3a/s.155)

Pîr elinden gel berü bir şan'at öğren gül gibi (587-4b/s.412)

...

Ey gül-i pâkîze-dâmen bön mi şanursın beni (56-2a/s.175)

Ey gül-i pâkîze-dâmen dimesünler yâr imiş (248-4b/s.262)

örneklerinde gül, saflığın, temizliğin sembolü olmanın yanında “Yusuf-ı gül, gül Yusuf, Yusuf-ı gül-pirâhen” gibi kullanımlarla Hz. Yusuf'un güzelliğini de sembolize etmektedir. Necâtî, gazellerinde altı değişik biçimde Kur'an'daki Yusuf Peygamber kıssasına telmihte bulunurken Hz.Yusuf'un güzelliğini güle teşbih etmiş ve babasının elindeki gömleğinin kokusunu gül kokusuyla özdeşleştirmiştir:

Ken'ân aña vü Yūsuf-ı gül pîrehan baña (16-3b/s.157)

Sezmezem gül Yūsufinuñ kala dāmānı dürüst (36-2b/s.166)

Gül Yūsufi devründe güzellik şatamaz hîç (95-6a/s.193)

Bilmez ol Yūsuf-ı gül-çihre bizüm kıymetümüz(223-3b/s.250)

Gördi hünîn-pîrehan gül Yūsufını lâ-cerem (477-3a/s.363)

Yūsuf-ı gül-pîrehensin pâk-dâmen gül gibi (587-1b/s.412)

Yusuf'un güzelliğini gülün çağrışımlarıyla ele alan şâir, sevgilinin güzel yüzünü ve ona ait güzellik unsurlarını da güle teşbih ederek gazellerinde sık sık “gül yüzlü” bağlamında yansıtmaktadır. Şâirin, gazellerinde Türkçe yapıyla kullanılan bu söyleyiş biçimiyle ilişkili otuzdan fazla örnek tespit edilmiştir. Bu kullanım biçimleri arasında yalnızca birer kez kullanılan “yüzi gül-zâr” ve “gül-rû” söyleyişleri de aynı bağlamda farsça yapı içindeki kullanım formlarına örnek oluşturmaktadır:

Ĥöşdürür gül yüzlülerle baña gülşen güşesi (12-3a/s.155)

Nergislerüñi ko uyusun gül yüzüñde kim (54-3a/s.174)

İki şanma depele bir ben isem ey yüzi gül (63-3a/s.178)

İrem bâğına ey gül-rû varur ta lîm virür her dem (326-4a/s.297)

Ey şabâ şorar ise ol yüzi gül-zâr beni (633-6b/s.433)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Necâtî'nin güle dair kullanım formları içinde, “*eşk-i gül-gün, vefâ gülleri, gül-efsûn* ve *gülistan kumaşı*” gibi farklı söyleyişler de yer almaktadır. Husrev'in atı Şebdiz'e telmihte bulunan şâir, âşîğın kanlı gözyaşlarını *eşk-i gülgûna* benzetmekte, güzellik bağından yansıyan *vefa güllerinin* handan olamadığını dile getirmektedir:

Koşalum ol şacı Şebdîze eşk-i gül-günü (635-2b/s.434)

Bâğ-ı hüsünüde vefâ gülleri handân degüla (500-1b/s.373)

Terledüñ ey haç mey-i la'lin gül-efsûn eyledüñ (314-5a/s.291)

Gülîstânî kumâşî sebzenüñ bayrama irmege (575-6a/s.407)

Şâirin gül kavramını, deyimlerle birlikte kullanmasının yanında, zaman zaman fillerle de işlek olarak kullandığı söyleyişler bulunmaktadır: “*gül çıkar-, gül döşe-, gül dile-, gül gibi pejmürde ol-, gül murad et-*” gibi söyleyişler gazellerde görülen kullanım biçimlerine örnek oluşturmaktadır:

Gül çıkardı geydüğün viridi Şabâya döstüm (345-3b/s.305)

Âb üzre gül döşer gül üstine sünbül döşer (93-3b/s.192)

Gül gibi pejmürde olmaz tâze dîvânım benüm (347-7b/s.306)

Özrini gül diler gibi cümle cerâ'imüñ (320-5a/s.294)

Gül-zâr-ı hüsñ içinde açılır gül-i murâd (153-7b/s.219)

Bütün klâsik doğu edebiyatlarında olduğu gibi divan edebiyatında da gül, bülbül ile birlikte âşîğ ve sevgiliyi temsil eder. Gül ile Bülbülün aşk macerası büyük bir hadise olarak bütün teferruatıyla anlatılır. Gül hem kendi ve hem dikeniyile âşîğa mesaj vermektedir. Gülün dikenî âşîğın rakibidir. Ayrıca bu çerçevede gül ile diken arasındaki ilişki *kolay-zor, iyilik-kötülük, dost-düşman* gibi zıtlıkları ifade etmektedir. Necâtî'nin gazellerinde, bir bölümüne aşağıda yer verilen 79 farklı beyitte *gül* ile *bülbül* arasındaki bu tür ilişkiler dile getirilmiştir. Bu yönüyle de şâirin, İslam edebiyatlarında işlenen bu temadan uzak kalmadığı, bu edebiyata ait ortak duyuş ve estetik zevkin terennümünde kendi üslubunu oluşturduğu anlaşılmaktadır:

Gülşen-i işkuñda âh ü nâle bülbüldür baña (15-1a/s.156)

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr ağlayayın (15-2a/s.157)

Reng ü büy ile ider bülbülleri her bâr mest (29-2b/s.163)

Bülbülüñ ahından almaz ol gül-i ra'nâ dirîğ (55-3a/s.174)

Oқыub unuttuğum bülbüllerüñ destândur (56-2b/s.175)

Mest olanlara şurâhî kulçuli bülbül yeter (76-3b/s.184)

Bülbüllerüñüz ey lebi gonca yañağı al (135-3b/s.211)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

- Çün **bülbüli** gül açdı güli *hâr* besledi (166-3b/s.225)
 Bilürsin devr-i gülde çoğ olur **bülbülde** *şoḥbetler* (207-8b/s.245)
Bülbüller ile şimdi sebaḳ-dāşlaruz biz (232-1a/s.254)
 Gerek ağla gerekse gül *cihân fâriğdür* ey **bülbül** (250-5a/s.263)
 Biñ *siḥr* ider nağmede **bülbül** gül açılmaz (280-5a/s.276)
Bülbül söger *ḳulağımı* doldurı güllerüñ (358-4a/s.310)
 Ol güle *şeydâlamursın* ey gönül **bülbül** gibi (408-4a/s.332)
 Sen gül-i cennet iseñ ben de *cinân* **bülbüliyem** (424-7a/s.339)
Bülbül *āvāzı* uyutmaz *bāğ-bānı* her gice (466-3b/s.358)
 Didüm ey **bülbül** *nihâl-i* gülden incinmek neden (499-4a/s.373)
Bülbül gibi *Necâtî* *ḳalsun* *fiğân* içinde (520-8b/s.382)
 Gül budağıdur iden **bülbüllere** (526-1a/s.384)
Şaḳlaram *ıḣḳâteşini* *sîne*de **bülbül** gibi (628-1b/s.431)

...

- Ağyâr* **diken** *gibidür* *andan* *üzülürseñ* (75-3a/s.184)
 Gül *goncasınuñ* *vallâh* *yiri* **diken** *olmuşdur* (84-1b/s.187)
Gülşen **diken** *görinür* *ü* *sünbül* *yılan* *olur* (94-2b/s.192)
Dehr *bāğında* *vefâ* *yoḳ* *bu* **dikenden** *ne* *biter* (146-6b/s.216)
Güller *açılır* *oldı* **dikenlerde** *Necâtî* (217-5a/s.248)
 Gül **diken** *yaşdandı* *bülbül* *âh* *ü* *feryâd* *eyledi* (578-2b/s.408)

Sonuç olarak, yaşadığı dönemde devrinin önemli bir sesi olan Necâtî'nin gazellerinde tespit etmeye çalıştığımız ve yukarıda ayrıntılarıyla yer verilen *gül* merkezli yaklaşımlar, Divan şiirinin kendi doğası içinde bilinen formlarla ele alınmış ve bu çerçevede Necâtî'nin yaklaşımları bu şiirin klasikleşme sürecinde önemli bir katkı oluşturmuştur.

Necâtî Beg'in üslup özelliklerine bakıldığında onun güle yaklaşımı, gül ekseninde oluşturulan yeni kavram ve imajlarla bunların Türkçe söyleyişlerindeki hassasiyeti, Türkçenin klasik şiir içindeki yerinin somut olarak ortaya çıkmasına katkı sağlamış ve 15.yüzyıl divan şiirine belirgin bir açılım kazandırmıştır.

Gülün bu dönemde Türk kültür hayatında ifade ettiği anlam, güzel sanatlarda ve özellikle şiirdeki çağrışımları Necâtî'nin şiir dilinde kendisine geniş biçimde yer bulurken aynı zamanda şâirin de bu anlamı İslam kültür ve medeniyeti unsurlarıyla terkip ederek şiire yansıtması, gülün kullanım biçimleriyle ilgili ortak bir zevkin oluşmasında önemli bir kazanç olmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/8 Fall 2009*

KAYNAKÇA

Prof.Dr. Ali Nihat Tarlan, Necâti Beg Divanı, Akçağ yayınları, Ankara, 1992.

KURNAZ, Cemal, “Gül”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.14, s.219, İstanbul, 1996.

AYVAZOĞLU, Beşir, Güller Kitabı, Kapı yay., İstanbul, 2007.

Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler, Isparta Belediyesi Yay., Isparta, 2005.

POLAT ,Nazım H., Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Deste, İstanbul, 2001.